

НАРОДНО-НАУКОВИЙ ЕТАП СТАНОВЛЕННЯ ПРИРОДОЗНАВСТВА

Здійснено аналіз уявлень про природу в літературних джерелах попередніх століть, розглянуто становлення та докази існування народно-наукового етапу в розвитку природознавства на прикладі зоології.

Ключові слова: народно-науковий етап, становлення природознавства, зоологія.

Упродовж багатьох історичних епох людство мало уявлення про природу не з наукових джерел, а з власного життя, практики. Розвиток рослинництва вимагав знання основ ботаніки, фізіології рослин, ґрунтознавства, відбору рослин для розмноження та інших методів селекції, метеорології. Для становлення науки про тваринництво були конче необхідні знання основ зоології, анатомії, фізіології, лікування тварин, вимог до їх розведення й утримання. Переміщення по території, походи, експедиції тощо розширювали географічний кругозір людей. Будівництво жител не могло розвиватися без елементарних знань про деревні породи, властивості порід і мінералів, певні геометричні і механічні закономірності. Виникнення ремесла стало можливим лише на основі обізнаності з основами фізики і хімії. Постійна потреба в лікуванні травм, хвороб сприяли зародженню народної анатомії, фізіології, хірургії. Народне акушерство та інші традиційні медичні галузі існували з моменту появи людства. У постійній і життєво необхідній практичній діяльності людства розвивалися його перші форми мислення, а разом з ними виникали народні знання про природу.

Сукупність знань про тварин, що виникла в давніх людей у практичній діяльності, змінювалася й передавалася із покоління в покоління до сьогодні переважно усним, у тому числі й фольклорним шляхом, можна вважати, народною зоологією, про рослини — народною ботанікою, про природу земної поверхні та географічні явища — народним землезнавством, про взаємозв'язки живих організмів з неживою природою і між собою — народною екологією тощо [13, 14].

Народні знання створили той необхідний фундамент, на якому виросла будівля молодих природничих наук. Виникнення незрілих наук стало відправною точкою для народно-наукового етапу становлення ботаніки, зоології, географії тощо. Для нього було характерним змішане казково-наукове або міфічно-наукове бачення й розуміння природи та взаємозв'язків у ній. Поряд із фундаментальністю і різким проривом уперед у поглядах на окремі питання в ранній науці вживаються елементарні помилки, позбавлені логіки висновки та погляди. На сьогодні цей етап у розвитку природничих наук вивчений недостатньо і потребує глибокого аналізу. В зв'язку з вищесказаним проблематика статті є актуальною.

Предметом дослідження став порівняльний аналіз уявлень про тварин на етапі незрілого природознавства порівняно із сучасним.

Одним із перших записи зразків народної творчості про природу зробив Аристотель. На той час розбіжностей між науковими і народними уявленнями про

живу й неживу природу було значно менше, але відхилень від сучасної науки чимало. Так геніальний Аристотель «неуважно порахував» кількість ніг у одноденок. Їх виявилось чотири, а не шість: «На ріці Гіпаніс (Кубань) біля Боспору Кіммерійського біля часу літнього сонцестояння приноситься рікою рій мішечків величиною трохи більше від виноградних ягід; коли вони лопнуть, з них виходить крилата чотиринога тварина, вона живе і літає до вечора; при схилі сонця до заходу вона сохне і разом із заходом сонця помирає, проживши всього один день, чому й зветься поденкою» [16, с. 322-331]. Як бачимо, помилок припускались у науці й у народних описах про природу.

Деякі хибні уявлення про рослин, тварин, географічні явища передавалися наукою протягом століть. Згадана «чотириногість» одноденок від Аристотеля (384-322 роки до н.е.) перейшла аж в енциклопедію Рима «Природнича історія» Плінія Старшого (23-79 роки н.е.) «Ріка Іпанід в Понті біля часів сонцестояння зносить своєю течією ніжні лялечки, подібні до виноградин, з яких вилуплюється чотиринога крилата комаха...; вона живе не більше від одного дня, через що й зветься одноденкою» [19, с. 67-200].

Наукові описи дуже часто робили за стилем, близьким до народного. У наукових трактатах цього часу широко вживалися висловлювання: «Оповідують, що у скіфів ...», «Кажуть, що в Понті зустрічаються деякі птахи...» тощо. У характеристиках природних об'єктів траплялися елементи, дуже схожі на фольклорні різновиди (оповіді, перекази, легенди). У згаданій «Природничій енциклопедії» Плінія Старшого знаходимо опис про невідому тварину тарандра, котра, як у казці, може міняти колір хутра, хоч інші тварини (хамелеон, камбала, восьминіг тощо) можуть змінювати лише колір шкіри, тому що хутро складається з мертвих клітин: «Змінює колір і Скіфський тарандр. Він завбільшки, як бик, голова його більша від оленячої, але схожа на неї, роги гіллясті, копита подвійні, шерсть довжиною як медвежа, але кольором схожа на віслячу, якщо тварина зберігає свій природний колір... Налякавшись, тварина набуває кольору всіх дерев, кущів, квітів та взагалі всіх місць, у яких ховається, а тому ловиться рідко. Дивно було б, якби був даний такий різноманітний вигляд тілу, але ще дивніше, що він даний і шерсті» (кн. VIII, §123) [16, с. 322-331].

Змішане народно-наукове бачення і розуміння поведінки живих істот дозволяє «батькові зоології» Аристотелю наділяти тварин одним із найвищих людських почуттів — соромом. Він пише, що у скіфського царя була найбагородніша кобила, від якої всі лошата були дуже гарні. Бажаючи, щоб вона народила від найкращого з них, цар підвів сина до матки для злучки. Жеребець не хотів, а коли кобилу закрили, то, не помітивши, вискочив на неї. Коли ж після злучки кобилі відкрили голову, то жеребець, побачивши її, втік і кинувся з кручі. Аналогічну історію про «докори сумління жеребця-сина» наводить римський натураліст Пліній Старший в енциклопедії «Природнича історія» (кн. VIII, §156). Схожою на народний переказ видається ще одна його розповідь про морські перельоти журавлів з використанням баласту, який, на наш погляд, у повітрі може лише заважати (кн. X, §60). Описи Плінія Старшого про дуже цікавий і малоймовірний спосіб виведення пташенят у цій же книзі (§97) у заячій шкурі на вершинах гілок до деякої міри дублюють Аристотеля (кн. IX, гл. 33) [16-17].

Учень і духовний спадкоємець Аристотеля знаменитий філософ та натураліст античності, «батько науки ботаніки» Теофраст, як і його вчитель, у своїх

узагальненнях поєднує глибоко наукові погляди з народними уявленнями, міфологічними сюжетами. У трактаті «Про води» вкотре зустрічається опис невідомої нам тварини таранди з незрозумілою зміною кольору хутра. Теофраст доповнює характеристику таранди новими деталями «Таранд величиною як бик, а мордою подібний на оленя, тільки ширший, так що вона мов би складена з двох оленячих морд. Тварина ця двокопитна і рогата. Ріг має відростки, як оленячий, і весь укритий шерстю; кістка його обтягнута шкірою, звідки й росте шерсть. Шкіра товщиною з палець і дуже міцна, тому її висушують і роблять з неї панцири. Зміна кольору в таранди дивна і майже неймовірна; в інших зміна відбувається в шкірі внаслідок зміни внутрішньої вологості чи кров'янистої, чи будь-якої іншої подібної, так що патологічна причина очевидна; зміна ж волосся, сухого, звисаючого і взагалі не володіючого властивістю змінюватися, воістину дивна і неймовірна...» [17, с. 243-245].

Цей опис неодноразово повторювався багатьма античними авторами. Класик античної географії Страбон у своєму творі «Географія» (18 рік до Хр.) пише про доволі дивовижний спосіб пиття води тваринами за допомогою ніздрів. Нібито серед чотириногих водиться так званий «колос», за величиною він займає середину між оленем та бараном, білий і за швидкістю бігу переважає названих тварин. Під час пиття він ніздрями втягує воду в голову й потім декілька днів зберігає її там, так що легко може жити в безводних місцях [18, 19].

Рівень природничо-наукових знань з астрономії, географії, ботаніки, зоології, анатомії й фізіології людини та філософських поглядів того часу чітко прослідковується в одному із ранніх середньовічних творів Іоанна екзарха Болгарського — «Шестиднев» [22]. Іоанн зробив переклад з грецької на слов'янську мову «Шестиднева» Василя Великого і в X столітті написав свій. У трактаті були включені фрагменти творів Северіана Гевальського, Аристотеля та інших авторів. Він містить шість «Слів» і в кожному з них є опис одного дня творення світу за Біблією. Фактично весь твір написаний у народно-науковому стилі. Так, розглядаючи будову Всесвіту Іоанн повторює Аристотеля і стверджує, що зірки, Місяць, Сонце прикріплені до сфер на небі, а Земля знаходиться у центрі небозводу чи sklepinня. Коли рухається сфера, з нею рухаються всі небесні тіла. Щоб пояснити, як на Землі відбувається зміна дня та ночі, Іоанн в уяві розділяє видимий шлях Сонця на дві частини: підземну й небесну. Коли Сонце проходить половину шляху під Землею на Землі — ніч, а коли над нею — день. У «Шестидневі» кажанів і крилатих комах об'єднували із птахами. Очевидно, за терміном *птахи* було закріплене інше значення, ніж тепер [22; 2, с. 53; 21].

У середні віки, на думку Б.А.Старостіна, те, що ми зараз називаємо «біологічним фактом», само по собі існувати не могло: були або факти історії (наприклад, повернення голубів від Ольги в їх голуб'ятні — частина історії воєн з древлянами) або надчасові емблеми (наприклад, покора левів і ведмедів святим у життях). Звідси і «псевдоморфність» середньовічної біології як системи «знань-вірувань», яка не могла виступати у формі науки навіть на рівні чистої емпірії [21, с.87]. Серед інших природничих дисциплін стан біології, в цьому відношенні, був особливим. Географічні чи астрономічні знання тісніше впліталися в панівну систему природничих уявлень, що ґрунтувалися на «Християнській топографії» Козьми Індикоплова. Певний прогрес у «становленні біологічних фактів» відбувався на матеріалах «Фізіологів» — збірників символічних притч про звірів [21].

Не пізніше від XV–XVI століть у біологічних знаннях Древньої Русі відокремилися два комплекси уявлень про живу природу, дві системи біологічних знань [21]. Перша система — книжне знання про тварин і рослин, яке зосереджувалося в слов'янських перекладах «Шестодневів», «Фізіологів», «Бестаріїв» та інших збірників. Її недоліками були відірваність від навколишньої природи, екзотичність, яка була необхідною умовою для визнання «вченості» твору. Паралельно з першою функціонувала друга система природничих знань — народна. У її структурі — народні уявлення про рослини, тварин, сезонні явища у природі тощо мисливців, рибалок, пасічників та інших людей, які жили у тісному природному оточенні й були змушені знати окремі аспекти ботаніки, біології, поведінки тварин заради власної безпеки чи за родом діяльності. У цій системі також було багато елементів фантастики, але й чимало глибоких знань. З точки зору Б. Старостіна, у народній системі знань були повністю відсутні зародки систематизації, представлені у першій системі [21, с. 93-94]. Хибність цієї точки зору підтверджується існуванням зародків класифікації рослин і тварин у народному природознавстві. Приклади таких класифікацій розглянуті у наших попередніх роботах [12, 13].

Відбитки народно-наукового етапу в розвитку зоології ми знаходимо і значно пізніше. Відомий французький картограф Гійом Левассер де Боплан в «Описах України...» (1650 рік) переконує зі слів місцевих жителів, що нібито на крилах сарани написано халдейськими літерами «Попуст божий», а мандрівник з м. Халеба архідиякон Павло Халебський (1654 рік) уважав, що, поза всякими сумнівами, в українських свинях сидять чорти і через це їх дуже важко зловити та втримати [18; 19].

Результати дослідження української та російської зоологічної термінології на матеріалі назв хижих тварин родини куніцевих і собачих Н.В.Адамчук [1] підтверджують наявність народно-наукового етапу в розвитку зоології. В першому висновку дисертаційної роботи вона зазначає, що «формування наукової термінології російської та української мов почалося ще в давньоруську добу. Наступний період у розвитку споріднених мов характеризувався процесом становлення зоологічної номенклатури, який закінчився, в основному, до кінця XVII століття» [1, с. 14]. Отже, фактично існує суперечність між проголошенням появи науки зоології Аристотелем за три століття до народження Ісуса Христа та відсутністю наукової термінології — однієї із необхідних ознак науки.

Сходження в пізнанні природи реалізувалося через процес мислення людини, формування уявлень, образів, понять про світ. У природничих науках систематизували накопичені тисячолітнім досвідом знання, які доведено певними фактами і явищами, обґрунтовано уже з наукової точки зору, без помилок та якихось хибних уявлень. Проте деякі хибні уявлення передавалися наукою й навчально-пізнавальною літературою протягом століть. Наприклад, у багатотомному енциклопедичному виданні [4-10], яке побачило світ на початку XIX століття, використано перекази чи байки про зозуль різних країн. Зокрема, у дванадцятому томі зазначено, що зозуля перетворюється в кібчика [6, с. 8-9]; що яструб приносить її до нас на спині, що вона випускає слину на рослини, з якої народжуються комахи, відкладає у гнізда інших птахів по одному яйцю, яке за кольором таке ж, як і яйця цих птахів, чим зозуля і обманує їх; що молода зозуля з'їдає матір, яка її висиділа, та ін. У 5-ій частині енциклопедії [4, с. 23] до розділу «Земноводныя» віднесено «Страшные змѣи» із представником Удав звичайний Воа

constrictor L., позначений як вид «Змїй великан» або «Удавъ, идоль, царь-змїй», хоч удавів відносять не до класу земноводних, а — плазунів [4, с. 23]. Фольклорний характер цих наукових герпетонімів супроводжується загальноприйнятою латинською назвою *Boa constrictor*. Крім змішаного народно-наукового називництва тут описано нереальні прийоми полювання удавів. Свою здобич (козуль, молодих буйволів, сайг та ін.) вистежує, душить «потомъ высасываетъ всю кровь, обливаешь животное слиною, выходящею изъ его пащци, и наконецъ поглощаетъ цѣлое» [4, с. 24].

Варто зазначити, що ротовий апарат удавів не є колючо-смоктальним, як у комарів, чи гризучо-смоктальним, як у джмелів, він немає м'яких губів, як у ссавців, і не пристосований до висмоктування крові із тіла жертви. Змії використовують зуби для захоплення й утримання здобичі; за їх допомогою подрібнюються зовнішні покриви, наприклад, хітинові покриви комах. Будова щелепного апарату допускає широке розкривання пащі та проковтування здобичі, яка за розмірами перевищує розміри змії. Отже, очевидним є те, що опис зроблено з «нальотом» казково-міфічних сюжетів давнини. Очевидної помилки допустили автори щодо морських зірок. Так, у 12-ій частині енциклопедії зазначено, що тіло безхребетних морських зірок складається із хребців та кісткових частин, але ця особливість притаманна хребетним тваринам «все тѣло ихъ составлено изъ чрезвычайнаго множества позвонковъ и костеобразныхъ частицъ, вмѣстѣ соединенныхъ и покрытыхъ твердою и ноздреватою кожею» [6, с. 74].

Влучну характеристику тривалому народно-науковому етапові в розвитку природознавства ми знаходимо в «Історії дослідження природи...Всесвіт і людство» (1896 рік) за загальною редакцією Ганса Кремера, перекладену з німецької мови на російську одним із основоположників нейрогістології А.С.Догелем. «О сколько-нибудь систематическомъ изученіи біологіи моря въ научномъ смыслѣ слова можетъ идти рѣчь только съ 1711 года, со времени появления «Histoire physique de la mer» графа Людовика Фердинанда Марсильи. Въ многочисленныхъ другихъ произведеніяхъ, какъ-то: космографіяхъ, всеобщихъ естественныхъ исторіяхъ, зоологіяхъ, учебникахъ ботаники, описаніяхъ путешествій, описательныхъ каталогахъ, значительныхъ коллекціяхъ и музеяхъ и т.д. — имѣются, правда, въ большемъ количествѣ отдѣльные свѣдѣнія, касающіяся различныхъ морскихъ тварей, ихъ внѣшняго вида, ихъ мѣстонахожденія, способовъ ихъ ловли, ихъ практическаго значенія и т. д., но книгъ, охватывающихъ объединяющимъ взглядомъ данную категорію явленій, до указаннаго времени не появлялось. Иныя произведенія трактуютъ предметъ очень односторонне и притомъ используютъ всего лишь незначительную долю материала. Сказанное относится къ сочиненіямъ по рыболовству Петра Беллона, Вильгельма Ронделе, Ипполита Сальвіани. Въ подобныя работы, постоянно проскальзываетъ — и это повторялось вплоть до 19-го столѣтія — много баснословныхъ рассказовъ и фантастическихъ изображеній; передаваясь по наслѣдству отъ столѣтія къ столѣтію и уснащаясь все новыми изошреніями фантазии, эти басни довольно часто совершенно отодвигаютъ на второй планъ собственныя наблюденія и взгляды авторовъ, если о такихъ вообще можетъ идти рѣчь. Если въ прошломъ столѣтіи въ ученыхъ и вообще образованныхъ

кругахъ исходили изъ вышеизложеннаго взгляда, то, собственно говоря, почвой для него служили лишь теоретическія разсужденія и нѣкоторыя частью невѣрныя, частью поспышно обобщенныя наблюденія естествоиспытателей» [3, с. 259-260].

Чимало природних див описано у роботі цього ж періоду [20]. Будові страуса (*струсь* или *струфокамиль*) приписується наявність розділених копит і здатність кидати ними камені у ворогів: «Ежели кто за нимъ гонится, онъ хватаетъ каменя и бросаетъ ихъ назадъ съ великою силою» [20, с. 74-75]. Морський кінь, як у казці, може виходити на поля та топтати людей: «Морской конь находится въ Еѳіопіи и приходитъ вдоль по берегу рѣки Нила въ верхній Египеть, опустошаетъ поля, поѣдаетъ и мнетъ жатвы; а особливо не спускаетъ людямъ, топчетъ ихъ, давить ногами... Онъ столько великъ, что ежелибъ поставитъ у него въ брюхѣхъ человѣка, то не могъ бы онъ достать его рукою до крестца» [20, с. 85].

Помітивши, що пірникоза може переносити своїх пташенят на спині чи під крилами, птаху приписана здатність висиджувати яйця не у гніздах, а під крилами: «Большой Сѣверной нырокъ находится въ Норвегии. Онъ примѣчанія достоинъ своими особенностями. Увѣряютъ что подъ крыльями у него есть два рода мѣшечковъ, кои столь широки и глубоки, что можно всунуть кулакъ; въ каждомъ изъ оныхъ прячетъ самка свои яйца и высидживаетъ утятъ столь же совершенно, но съ меньшимъ трудомъ, нежели другія птицы въ гнѣздахъ» [20, с. 102].

Загальні закономірності трансформації народних знань у науку притаманні багатьом давнім галузям пізнання природи і суспільства. Три етапи у розвитку науки у Відні ще 1876 року виділив М. Драгоманов [11]. За ступенем об'єктивності в процесі розвитку історичної науки він вибудовує еволюційний ряд: казки → билини → історичні наукові факти. Билини є проміжним етапом між казками та історичними науковими фактами, як і народно-наукова зоологія — розділяє народну й наукову зоологію. Характеризуючи билини у зібранні «Малорусскія народныя преданія и разказы», він зазначає: «Въ значительной степени они принадлежатъ къ числу *переходящихъ* повѣстей, какъ и сказки. Но въ глазахъ народа они не такая *ложь*, какъ сказки, а представляются *былью*, (*былиця*) и даже привязываются къ историческимъ лицамъ и эпохамъ. Потому мы и назвали ихъ *былинами*; да они и дѣйствительно весьма аналогичны съ великорусскими былинами. Это матерьялъ переходный между матерьяломъ народнаго знанія и памяти объ историческихъ лицахъ и плодами фантазіи, мѣстными и захожими» [11, с. 12].

У процесі розвитку усталених природничих наук можна виділити три етапи — народний, народно-науковий та науковий.

Народні знання створили необхідний фундамент для появи молодих природничих наук. Виникнення незрілих наук стало відправною точкою для народно-наукового етапу становлення ботаніки, зоології, географії тощо. Для нього було характерним змішане казково-наукове або міфічно-наукове бачення й розуміння природи та взаємозв'язків у ній. Поряд із фундаментальністю і різким проривом уперед у поглядах на окремі питання в ранній науці вживаються елементарні помилки, позбавлені логіки висновки і погляди.

Список використаної літератури

1. Адамчук Н.В. Лексико-семантичний аналіз назв хижих тварин в російській мові донаціонального періоду (в зіставленні з українською): автореф. дис... канд. філ. наук: 10.02.01 «Російська мова» 10.02.02 «Українська мова» / Н.В.Адамчук, Укр. держ. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. — К., 1993. — 18 с.
2. Баранкова Г.С. Об астрономических и географических знаниях / Г.С.Баранкова // Естественнаучные представления Древней Руси. — М.: Наука, 1978. — С. 48-62.
3. Вселенная и человекство. Історія дослідження природи и приложенія ея силъ на службу человекству под общ. ред. Ганса Крэмера: при сотрудин. проф. Л. Бейсгаузена, проф. К. Вейле и др.: перев. съ нѣмецкаго подѣ общей ред. проф. А.С.Догеля при уч. проф. С.-Петербургскаго университета П.И.Броунова, В.И.Палладина, В.М.Шимкевича, проф. С.-Петербургскаго Политехническаго инст. М.А.Шателена, проф. Казанскаго ун-та Б.К.Полънова и др. — С.-Петербургъ: Просвѣщеніе, Т.4. — 494 с.
4. Дѣтскій музей, или собраніе изображеній животныхъ, растѣній цвѣтовъ, плодовъ, минераловъ, одеждъ разныхъ народовъ въ свойственномъ ихъ видѣ, древностей и другихъ предметовъ, служащихъ для наставленія и забавы юношества, составленное и гравированное по лучшимъ образцамъ, съ краткимъ изъясненіемъ, соотвѣтственнымъ понятію дѣтей; [часть пятая]. — Санкт-Петербургъ: Печатано въ Типографіи Ив. Глазунова. — 1817. — 67 с.
5. Дѣтскій музей, или собраніе изображеній животныхъ, растѣній цвѣтовъ, плодовъ, минераловъ, одеждъ разныхъ народовъ въ свойственномъ ихъ видѣ, древностей и другихъ предметовъ, служащихъ для наставленія и забавы юношества, составленное и гравированное по лучшимъ образцамъ, съ краткимъ изъясненіемъ, соотвѣтственнымъ понятію дѣтей; [часть десятая]. — Санкт-Петербургъ: Печатано въ Типографіи Ив. Глазунова. — 1819. — 102 с.
6. Дѣтскій музей, или собраніе изображеній животныхъ, растѣній цвѣтовъ, плодовъ, минераловъ, одеждъ разныхъ народовъ въ свойственномъ ихъ видѣ, древностей и другихъ предметовъ, служащихъ для наставленія и забавы юношества, составленное и гравированное по лучшимъ образцамъ, съ краткимъ изъясненіемъ, соотвѣтственнымъ понятію дѣтей; [часть двенадцатая]. — Санкт-Петербургъ: Печатано въ Типографіи Ив. Глазунова. — 1822. — 78 с.
7. Дѣтскій музей, или собраніе изображеній животныхъ, растѣній цвѣтовъ, плодовъ, минераловъ, одеждъ разныхъ народовъ въ свойственномъ ихъ видѣ, древностей и другихъ предметовъ, служащихъ для наставленія и забавы юношества, составленное и гравированное по лучшимъ образцамъ, съ краткимъ изъясненіемъ, соотвѣтственнымъ понятію дѣтей; [часть пятнадцатая]. — Санкт-Петербургъ: Печатано въ Типографіи Ив. Глазунова. — 1824. — 61 с.
8. Дѣтскій музей, или собраніе изображеній животныхъ, растѣній цвѣтовъ, плодовъ, минераловъ, одеждъ разныхъ народовъ въ свойственномъ ихъ видѣ, древностей и другихъ предметовъ, служащихъ для наставленія и забавы юношества, составленное и гравированное по лучшимъ образцамъ, съ краткимъ изъясненіемъ, соотвѣтственнымъ понятію дѣтей; [часть оснадцатая]. — Санкт-Петербургъ: Печатано въ Типографіи Ив. Глазунова. — 1825. — 65 с.
9. Дѣтскій музей, или собраніе изображеній животныхъ, растѣній цвѣтовъ, плодовъ, минераловъ, одеждъ разныхъ народовъ въ свойственномъ ихъ видѣ, древностей и другихъ предметовъ, служащихъ для наставленія и забавы юношества, составленное и гравированное по лучшимъ образцамъ, съ краткимъ изъясненіемъ, соотвѣтственнымъ понятію дѣтей; [часть двадцать вторая]. — Санкт-Петербургъ: Печатано въ Типографіи Ив. Глазунова. — 1827. — 74 с.

10. Дѣтскій музеум, или собраніе изображеній животныхъ, растѣній цвѣтовъ, плодовъ, минераловъ, одежда разныхъ народовъ въ свойственномъ ихъ видѣ, древностей и другихъ предметовъ, служащихъ для наставленія и забавы юношества, составленное и гравированное по лучшимъ образцамъ, съ краткимъ изъясненіемъ, соотвѣтственнымъ понятію дѣтей; [часть двадцать четвертая]. — Санкт-Петербургъ: Печатано въ Типографіи Ив. Глазунова. — 1828. — 66 с.
11. Драгоманов М. Малорусскія народныя преданія и рассказы / Сводъ Михаила Драгоманова: [Изданіе Юго-Западнаго Отдѣла ИМПЕРАТОРСКАГО Русскаго географическаго Общества]. — Кіевъ: Типографія М.П.Фрица, Большая Владиміръ. ул., возлѣ памятн. Ирины собств. д., 1876. — 387 с.
12. Куйбіда В.В. Еволюція уявлень про природу в історичному та індивідуальному розвитку людства / В.В.Куйбіда // Наукові записки з української історії. — 2001. — Вип. XXII. — С. 66-82.
13. Куйбіда В.В. Народна зоологія: [навч. посібник для студ. пед. факультету] / В.В. Куйбіда. — К.: ІСДОУ, 1994. — 120 с.
14. Куйбіда В.В. Народне землезнавство: Атмосфера, людина і природа, екологія і географічні назви: [навч. посібник] / В.В. Куйбіда. — К.: ІСДОУ, 2002. — 367 с.
15. Куйбіда В.В. Народні науки: теоретичний та історичний аналіз розвитку / В.В.Куйбіда // Наукові записки з української історії. — Київ-Переяслав-Хмельницький, 1999. — 112 с.
16. Латышев В.В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе / В.В.Латышев // Вестник древней истории. — 1947. — №2. — С. 243-331.
17. Латышев В.В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе / В.В.Латышев // Вестник древней истории. — 1947. — №3. — С. 243-556.
18. Латышев В.В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. — Т. I. — Вып. I. — СПб.: Тип. Имп. АН, 1893. — С. 93-126.
19. Латышев В.В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. — Т. II. — СПб.: Тип. Имп. АН, 1904. — С. 167-200.
20. Памятникъ рѣдкостей, или Описаніе самыхъ рѣдкихъ и удивительныхъ, естественныхъ, и художественныхъ произведеній, находящихся во всѣхъ частяхъ Свѣта, собранное изъ достовѣрныхъ и новѣйшихъ путешественниковъ / Д...Р...; [Милостивому Государю Никитѣ Никитичу Демидову, почтеннѣйшее посвященіе]. — Печатано во градѣ Святаго Петра, въ 1793 году. — 109 с.
21. Старостин Б.А. Биологические знания / Б.А.Старостин // Естественнонаучные представления Древней Руси: сборник статей. — М.: Наука, 1978. — 176 с.
22. Шестоднев Иоанна экзарха Болгарского. V Слово / РАН. Ин-т философии; Отв. ред. В.Ф.Пустарнаков. — М.: РАН, 1996. — 216 с.

В.В. Куйбіда

НАРОДНО-НАУЧНЫЙ ЭТАП СТАНОВЛЕНИЯ ПРИРОДОВЕДЕНИЯ

Осуществлен анализ представлений о природе в литературных источниках предыдущих столетий, рассмотрено становление и доказательства существования народно-научного этапа в развитии естествознания на примере зоологии.

Ключевые слова: народно-научный этап, становление естествознания, зоология.

V. V. Kuibida

THE FOLK SCIENTIFIC STAGE OF THE NATURAL HISTORY

The article analyzes the nature perception in the literature of previous centuries. The development and evidence of the folk scientific stage in the nature study development are considered in terms of zoology.

Keywords: folk scientific stage, nature study development, zoology.

Надійшла до редакції 2 листопада 2011 року